

благотворительной помощи населению Черниговской губернии, пострадавшему от неурожая, 14-го февраля 1908 г. // ЗСЧГ. – 1908. – № 2 (февраль). – С. 3-7.

14. ДАЧО, ф. 140, оп. 1, спр. 51, 96 арк.

15. ДАЧО, ф. 145, оп. 2, спр. 188, 42 арк.

16. Председатель Глуховской уездной земской управы сообщил губернской управе // ЗСЧГ. – 1908. – № 5 (май). – С. 23-24.

17. ДАЧО, ф. 140, оп. 1, спр. 51, 96 арк.

18. ДАЧО, ф. 145, оп. 2, спр. 203, 250 арк.

19. По журнальному постановлению Черниговской губернской земской управы // ЗСЧГ. – 1908. – № 1 (январь). – С. 21-37.

20. Из сообщения П.П. Забелло о продовольственной нужде населения Черниговской губернии // ЗСЧГ. – 1908. – № 2 (февраль). – С. 8-11.

21. Журнал заседания губернского комитета по оказанию благотворительной помощи населению губернии, пострадавшему от неурожая, 25 мая 1908 года // ЗСЧГ. – 1908. – № 6 (июнь). – С. 108-119.

Петровская Ю.М. Деятельность земских учреждений Черниговской губернии по оказанию благотворительной помощи населению во время неурожая в начале XX в.

В статье рассматриваются особенности деятельности земских учреждений Черниговской губернии по ликвидации последствий неурожая в начале XX в. Доказано, что среди различных мероприятий, которые инициировали земские деятели в сложные для местных жителей времена, особое внимание уделялось мероприятиям, направленным на оказание благотворительной помощи той части крестьянства, которая не могла приобрести продукты питания за счет собственных средств. Установлены формы оказания благотворительной помощи земскими учреждениями Черниговской губернии пострадавшему от неурожая населению.

Ключевые слова: Черниговская губерния, неурожай, земские учреждения, благотворительная помощь.

Petrovska Yu.M. Activity of zemstvo institutions of Chernihiv province in direction of rendering assistance to the population injured of a poor harvest at the beginning of the XX-th century

The article deals with the features of activity of zemstvo institutions of Chernihiv province in liquidation of consequences of poor harvest at the beginning of the XXth century. It is proved that among different measures which were initiated by zemstvo figures in difficult for local inhabitant period, the special attention was paid to the measures, directed on charity assistance for that part of peasantry, which was not able to purchase food stuffs for their personal funds. The forms of charity help from zemstvo institutions of Chernihiv province to the injured of poor harvest population are found out.

Key words: Chernihiv province, poor harvest, zemstvo institutions, charity help.

31.03.2011 р.

УДК 94(477.5) «19»:329

О.П. Кривобок

УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РУХ НА ГЛУХІВЩИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ РЕГІОНУ

У статті розглядаються проблеми створення і розвитку українських політичних партій та організацій на території Глухівського повіту в роки Першої російської революції 1905-1907 рр.

Ключові слова: політичне життя, політичні партії, Перша російська революція 1905-1907 років, Чернігівщина, український рух.

Глухів і Глухівський повіт в силу переважання українського населення, традицій одного з осередків козацької державності, як центр колишньої Гетьманщини не міг залишитися осторонь процесів політичного життя Російської імперії та української проблеми. Одним із різновидів реакції на події політичного життя, русифікацію колишнього козацького краю з одного боку, і посилення взагалі ваги національного питання з іншого боку, стала поява у Глухівському повіті організованого українського руху.

Перші дослідження, які частково включали питання діяльності українських політичних партій у Глухівському повіті, з'являються у міжвоєнний період. Це були праці А. Ріша, В. Щербакова [16; 23]. У 1940-1980-ті роки дана тема не висвітлювалась з огляду на відомі обмеження, які накладались тоталітарним режимом на українську історичну науку. У 1990-ті роки проблеми становлення українського політичного руху в Глухівському повіті певною мірою знайшли висвітлення в роботах Т. Демченко, В. Онищенко, О. Головченка [4; 5]. Про виникнення на Глухівщині організацій українських есерів писала Т. Бевз [1; 2]. Найбільш повно і систематично розвиток українського політичного руху на Лівобережжі розглянув у своїй монографії та ряді статей С.О. Наумов [13; 14; 15]. Деякий внесок у висвітлення окремих аспектів розвитку політичних партій у регіоні здійснено у публікаціях автора цих рядків [10; 11; 12]. Тим не менше, всебічний розгляд даної проблеми далекий від завершення, зокрема відсутнє порівняння становлення українського руху з іншими політичними течіями краю.

Відповідно метою даної розвідки є висвітлення особливостей розвитку українського політичного руху на Глухівщині у порівнянні з діяльністю інших політичних сил.

Головний масив інформації про політичне життя Глухівського повіту доступний у зібраннях окремих фондів Чернігівського обласного державного архіву, документах жандармського управління, зосереджених у Центральному державному історичному архіві України, документальних зібраннях Центрального державного архіву вищих

органів влади та управління. Про нього залишилися спогади М. Ковалевського [9], Д. Дорошенка [7], С. Васильченка [3], щоправда, досить уривчасті. Важливе значення також мають газетні публікації.

Організовані вияви українського політичного життя розпочались у краї лише на початку революції 1905-1907 рр. Втім, повіт з переважаючим сільським населенням, віддалений від великих міст, мало цікавив і загальноросійські політичні сили. З останніх тут напередодні 1905 р. можна говорити хіба що про обмежений вплив союзу земських конституціоналістів та Союзу визволення, який поширювався навколо земських структур і практично співпадав.

Після російських лібералів другим за часом започаткування став у Глухові організований єврейський робітничий рух. Невідомий «професіонал» (партійний робітник, що займався головним чином формуванням і розвитком партійних організацій) РУП, який прибув навесні 1905 р. до міста для налагодження партійної роботи, виявив тут уже існуючий осередок невизначеного політичного характеру і без керівництва. Входили до цієї групи близько 30 осіб [11, 58-59]. На думку автора, даний осередок міг належати до групи «Рабочее знамя», що виникла у Києві на початку 1900-х років.

Як і у багатьох інших провінційних містах та містечках України, першою організованою силою, що представляла український рух, стала Революційна українська партія (РУП), і саме її заслугою стало утворення у місті першої власне партійної організації. Але, як не парадоксально, ця організація була бундівською! Як видно з партійного звіту, що зберігся на еміграції зусиллями Андрія Жука, рупівський партійний робітник спочатку заходився навколо організації союзоної до РУП організації Бунду, за що йому навіть зробив догану Микола Порш. Останній керував у 1904-1905 рр. становленням комітету РУП на Чернігівщині та місцевих організацій в губернії. Тільки після створення бундівської організації з кінця весни розпочалось становлення в тісному союзі з бундівцями українського партійного осередку, який був створений у травні 1905 р. Пряма підлеглість Миколі Поршу організатора даного руху, особу якого, на жаль, не вдалося встановити¹, відобразилась у початковому рішенні підпорядкувати глухівський осередок напряму київському комітету партії. Проте влітку глухівські рупівці переходять у підлеглість комітету РУП на Чернігівщині, який розміщувався у Ніжині. Щоправда, за чисельністю він поступався бундівському, який за кілька місяців зріс до 120 учасників [11, 58].

У перші місяці життя осередку дуже залежало від особистого фактору. Перші успішні кроки щодо видання прокламацій, встановлення зв'язків із селами повіту, проведення першого страйку змінилися

1. За припущенням С. Наумова, його звали Осипом, але точно це не доведено.

цілковитим затишшям під час хвороби організатора осередку. Ще більше ускладнило життя організації накладення ідейних суперечок на міжособистісні стосунки восени 1905 р. У цей час організація підпорядковується комітету РУП на Чернігівщині, який знаходився у Ніжині. Судячи з листування, виявленого жандармами, приїжджав до Глухова від комітету Петро Дятлов. Він, можливо за сприяння Дмитра Дорошенка, який теж восени підключається до роботи організації, намагався посилити в Глухові національну сторону партійної діяльності. Частина учасників піддалися його впливу, та і взагалі, організована під впливом М. Порша, глухівська організація, як вірно зазначав С. Наумов, взагалі відзначалася своїм національним характером. Але це викликало суперечки в організації. Ідеї Петра Дятлова стосовно активної українізації організації («українский язык надо даже искусственно насаждать» [20, арк. 2 зв.]) не сподобались учасниці проводу осередку Вірі. П. Дятлов, очевидно, звернув увагу на те, що глухівська організація РУП була цілком русифікованою. Усі відозви друкувались російською мовою, навіть листування з ЦК партії велось російською мовою. Правда, тиск російськомовного середовища відчувався і в ніжинській організації партії, про що красномовно свідчить мова документів. Але українізація діяльності осередку і його ідейної програми мабуть не відповідали складу і духу частини учасників організації. Віра, скориставшись цим, відколола від рупівсько-бундівського об'єднання частину членів і з них утворився перший осередок РСДРП на Глухівщині [11, 58-59].

Незважаючи на розкол, рупівці і восени 1905 р. продовжують активну діяльність, про що згадував Д. Дорошенко. Лише на під кінець лютого 1906 р. арешти перервали активний розвиток української соціал-демократичної складової політичного життя повіту [17, арк. 2]. Варто відзначити, що інші соціал-демократичні партії – РСДРП та Бунд – продовжили свою діяльність і в наступні роки [17, арк. 42, 67, 69-70].

Разом із тим у середовищі студентів місцевого учительського інституту, як зазначав С. Васильченко, розгорталась активна робота прихильників есерівської ідеології [3, 41]. Партія соціалістів-революціонерів напередодні революції 1905 р. у Чернігівській губернії значно поступалась за впливом і зв'язками серед селян на користь РСДРП (на півночі) та РУП (на півдні губернії), але активно розвивала свою діяльність. Уже в 1905 р. група місцевих гімназистів та частина студентів інституту, до яких належав і майбутній письменник, почали активну партійну пропаганду. Саме з цими подіями, очевидно, і пов'язана поява есерівської партійної організації на Глухівщині, яку незабаром зафіксувала професійна робота органів жандармерії. Найактивніше вона

діяла взимку 1906-1907 рр. Характер цієї партії, її терпимість до національного питання, а також особливі умови Лівобережної України з потужною українською стихією та традиціями українського державницького життя призвели до виділення серед її прибічників у краї української течії. Сліди цього можна помітити у виданні листівок українською мовою членами ніжинської та чернігівської есерівських організацій [19, арк. 397], в діяльності есера В. Хвоста – посла від Чернігівщини до Державної думи, котрий висунув з думської трибуни радикальну вимогу землі та автономії України, молодого українського письменника В. Плюща, секретаря ніжинської Просвіти та члена місцевої есерівської організації. Тому не дивно, що в умовах активного українського елемента в лавах есерів у Чернігівській губернії проявляються розходження. Найбільш завершеного вигляду вони набули на Глухівщині, де у 1907 році виник осередок партії українських есерів, яка щойно почала утворюватися [1, 111]. Оскільки цей процес в умовах спаду революції «заморозився» майже до початку 1917 р., то глухівська організація лише встигла про себе заявити, майже не приступивши до активної роботи.

Революційні партії бойкотували вибори до I Державної думи, тому у виборчій боротьбі в Глухові і повіті брали участь лише дві сили – кадетський комітет на чолі з П. Трохименком і осередок партії октябристів, який щойно ставав на ноги. Перемогу на виборах від міщан отримали кадетські кандидати. У майбутньому Глухівська організація октябристів стане найчисленнішою і найвпливовішою в губернії: у 1906-1908 рр. до неї належала третина членів губернської організації [8, 78]. Влітку 1907 р. її учасника Порфирія Малченка було обрано міським головою Глухова [22, 2]. Але хоча до неї, як і до кадетської, входили нащадки колишньої козацької старшини (лідером її був П. Дорошенко [6, 4]), український характер у діяльності місцевих ліберальних осередків не помічався. 27 грудня 1906р. утворився глухівський осередок Союзу руського народу, до якого відразу записалося біля 100 осіб. Активну участь у виникненні відділу брав помічник глухівського справника Щураков [21, 3].

Складовою частиною українського політичного руху слід розглядати й діяльність осередків «Спілки». Визнаючи правоту оцінки даної організації як української лише за зовнішньою формою, на якій наполягає частина сучасних дослідників, необхідно все ж враховувати зосередження в ній тих прихильників української соціал-демократичної думки, які за різних причин покинули ряди РУП, що перетворилась взимку 1905-1906 рр. на УСДРП. Взагалі, сам феномен «Спілки» надзвичайно нагадував майбутню КП(б)У, як національною формою діяльності, так і зв'язком із РСДРП, що підкреслював свого часу і А. Ріш. Необхідно врахувати і такий важливий фактор, як прагнення

керівництва «Спілки» перебудувати її з організації для роботи з сільським населенням на територіальну українську організацію. Саме на Чернігівщині цей план був близький до здійснення, оскільки організацій РСДРП, які б підпорядковувались напряму керівним органам РСДРП, тут до кінця 1907 року не залишилось.

У Глухові, щоправда, створення осередку «Спілки» зіткнулось із труднощами, оскільки частина місцевих соціал-демократів її не визнали, працюючи в окремій організації навіть влітку 1907 р. [17, арк. 76]. Висловлю обережне припущення, що це були колишні «відщепенці» від рупівсько-бундівського об'єднання. Втім, до кінця 1907 р. розкол було подолано. Відомо про участь у роботі цього осередку Д. Колоніуса, колишнього активіста рупівської організації Глухова і соратника Дмитра Дорошенка. Судячи за жандармськими відомостями, перейшли до місцевої «Спілки» частина есерівських активістів (Сергій Шумицький, С. Левандовський, М. Вакуленко) [17, арк. 67, 76]. Активна діяльність спілчан відобразилась у відокремленні навколо Глухова сусідніх сільських осередків «Спілки», які утворили «мощний по масштабу своєї роботи среди крестьян» Глухівський район цієї організації в губернії [16, № 2, 141]. Втім, з наступом реакції восени-взимку 1907 року діяльність усіх сегментів українського політичного руху сходить нанівець. Правда, ще в березні 1908 р. у місті діяв невеликий (7-8 осіб) гурток «спілчан» [18, арк. 62, 136]. Фіксується присутність членів Бунду та «Спілки» тут і в наступні роки, але активної роботи вони вже не вели.

В цілому за кількісним вираженням своєї діяльності український політичний рух у Глухівському повіті не можна назвати значним, і навіть масовим. Репресії влади не давали змоги укорінення і розширення організацій, і нерідко зводили нанівець важку організаційну роботу багатьох місяців. Втім, саме існування українських організацій протягом кількох революційних років виявили і актуальність, і популярність його ідей серед населення. Більше того, саме у формі українського соціалістичного руху і був представлений український рух та українська ідея в регіоні. Це можна визначити з порівняння діяльності українських політичних партій з активністю поміркованих українських діячів, яка взагалі на теренах Чернігівської губернії була слабкою, а на Глухівщині зовсім непомітною. Попри наявність, як уже було сказано, численних нащадків колишньої старшини, українська інтелігенція та дворянство краю більше воліли працювати в лавах загальноросійських ліберальних партій кадетів та октябристів. Саме ці організації, а також новопосталий 1907 р. відділ Союзу руського народу вели боротьбу за органи і посади міського самоврядування Глухова, брали активну

участь у виборах до Державних дум. Разом із тим, глухівські організації РУП та есерів мали яскраво виражений український характер, хоча це нерідко ускладнювало стосунки всередині організацій і призводило до розколів.

Перспективами подальшого дослідження можна визначити вивчення питання збереження традицій українських політичних партій і груп під час міжреволюційного періоду, що дало змогу відновити цей напрям у політичному житті регіону у 1917 році.

Посилання

- Бевз Т. Партія національних інтересів і соціальних перспектив (Політична історія УПСР) / Т.А. Бевз. – К.: ІПіЕНД, 2008. – 312 с.
- Бевз Т.А. Між романтизмом і реалізмом (сторінки історії УПСР) / Т.А. Бевз. – К.: ІПіЕНД, 1999. – 271 с.
- Васильченко С. Мій шлях / Степан Васильченко // Твори. – Том 4. – К.: вид-во АН УРСР, 1960. – С.7-64.
- Головченко В.І. Вільна громада РУП на Чернігівщині // Література та культура Полісся. – Вип. 8. – Ніжин: НДП, 1997. – С. 129-132.
- Демченко Т.П. Нариси з історії Чернігівщини. Від найдавніших часів до наших днів / Т.П. Демченко, В.І. Оніщенко. – Випуск 3. Чернігівщина на початку ХХ століття. 1900-1917 рр. – Чернігів, 1998. – 66 с.
- Десна. – 1906. – № 5.
- Дорошенко Д. Мої спогади про давнє минуле. 1901-1914 роки / Дмитро Дорошенко. – Вінніпег; Манітоба, 1949.
- Киселев И.Н. Политические партии в России в 1905-1907 гг.: численность, состав, размещение (Количественный анализ) / И.Н. Киселев, А.П. Корелин, В.В. Шелохаев // История СССР. – 1990. – № 4. – С.71-88.
- Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії / Микола Ковалевський. – Іннсбрук, б. в., 1960. – 717 с.
- Кривобок О. Національне питання в діяльності політичних партій соціалістичного напрямку на північному Лівобережжі України напередодні та в роки Першої російської революції / Олександр Кривобок // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Зб. наукових праць. – Випуск 5. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. – С.30-36.
- Кривобок О.П. Документи про партійне життя Чернігівщини у 1905 році // Сіверянський літопис. – 2004. – № 4. – С.55-61.
- Кривобок О.П. Нарис історії РУП-УСДРП на Чернігівщині на початку ХХ століття – штрих до політичної історії регіону / Олександр Кривобок // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – Випуск Х. – К.: інститут історії України, 2005. – С.65-82.
- Наумов С. Глухівська організація РУП-УСДРП та її література / Сергій Наумов // Сіверянський літопис. – 2005. – № 2-3. – С.3-15.
- Наумов С.О. Українська нелегальна література на Чернігівщині в 1905 р.: спроба кількісної характеристики / Сергій Наумов // Література та культура Полісся. – Вип. 8. Особливості розвитку культури Полісся ХVІІІ-ХХ ст. та видатні її діячі. – Ніжин: НДП, 1997. – С.129-132.
- Наумов С.О. Український політичний рух на Лівобережжі (90-і рр. ХІХ ст.– лютий 1917р.) / Сергій Наумов. – Харків: ХНУ, 2006. – 344 с.: рис.
- Риш А. Очерки по истории «Спилки» / Арнольд Риш // Летопись Революции. – 1925. – № 2. – С.125-173; № 3. – С.77-105.
- Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф.1439, оп. 1, од. зб. 367.
- ЦДАК України, ф.1439, оп. 1, од. зб. 895.
- ЦДАК України, ф.1439, оп. 1, од. зб. 560.
- ЦДАК України, ф.318, оп. 1, од. зб. 1060, том 1.
- Черниговское слово. – 1907. – № 74.
- Черниговское слово. – 1907. – № 241.
- Щербаков В. Нарис з історії соціал-демократії на Чернігівщині (1902-1917) / В. Щербаков. – Харків: Пролетар, Б. р. – 219 с.

Кривобок А.П. Украинское политическое движение на Глуховщине в начале ХХ ст. в контексте региональной политической жизни

Статья посвящена рассмотрению проблем появления и развития политических партий и организаций на территории Глуховского уезда в годы Первой российской революции 1905-1907 гг.

Ключевые слова: политические партии, политические организации, Первая российская революция 1905-1907 гг., Черниговская губерния.

Kryvobok O.P. Ukrainian political movement on Hlukhiv region on the beginning of the ХХ century in the context of the regional politic life

The article is dedicated to the problems of the rising and political parties and organizations on the territory of Hlukhiv povit during I Russian revolution 1905-1907.

Key words: political organizations, political parties, revolution 1905-1907, Chernihiv region.

01.04.2011 р.

37.09.(477.51.): 373.65

Т.О. Діденко

ЛЮДМИЛИНСЬКА ЖІНОЧА ШКОЛА СІЛЬСЬКОГО ДОМОВОДСТВА ТА САДИБНОГО ГОСПОДАРСТВА

Стаття інформує про один з аспектів жіночої освіти на Чернігівщині.

Ключові слова: школа, жіноча освіта, домоводство, присадибне господарство.

«Русский народ хотя и медленно, идет вперед, его потребности в знаниях быстро растут. Деятельность, имеющая целью утоление жажды знаний стоимиллионного народа, представляет собой огромное по своей важности и сложности дело, и работников на этом тернистом у нас пути необходимо снабдить самым полным и точным знанием той области народной жизни, над поднятием которой они трудятся (Из «Отчета о положении народного образования в России Вольно-Экономического Общества в связи с общим положением школьной статистики в России») [1].

Ніжин в усі часи був містом енергійних людей, які прагнули мати освіту для ведення фінансових справ і кар'єрного зростання. Оскільки освіта спочатку була прерогативою представників чоловічої статі, на долю жінок покладалось ведення домашнього господарства, виховання дітей, рукоділля, улаштування світських прийомів та візитів.

У ХІХ ст. по всій державі почали відкриватись